

Hammer og Kors.

Af

Johannes Steenstrup.

Da der findes saa faa Oplysninger om hvordan den kristne Tro langsomt banede sig Vej hos det svenske Folk, er det forstaaeligt, at Forskerne har søgt, og med megen Flid og Skarpsind, at drage Slutninger ud fra de religiøse Billedfigurer, som de forefandt paa Mindesmærker og Oldsager. Disse kunde indeholde Vidnesbyrd om Trosbekendelsen hos dem, over hvem Mindet var rejst eller fra hvem Genstandene stammede, og mulig kunde Mængden af saadanne Tegn give Vidnesbyrd om at en tidligere Tro var forladt. Især har man stolet paa, at Korset angav en kristen Bekendelse og Hamren Tro paa Thor som Guddom eller paa Dyrkelse af Asaguderne. Imidlertid er her en Mistydning mulig. Korset har en udpræget central Betydning, det vidner om Troen paa den af en eneste Gud udsendte Frelser og hans Skæbne her paa Jorden. Gennem alle Tider har Korset været Symbol paa den kristne Tro, og et Kors i legemlig Skikkelse eller en Haandbevægelse, der antydede dets Nærværelse, har ledsaget hver kirkelig Handling og mangan verdslig Dont. Man kan vist ikke i nogen anden Religion paavise et Tegn, der har i den Grad været Udtryk for religiøs Bekendelse og saa at sige legemliggjort den. End ikke Mohammedanernes Halvmaane har haft en lignende Betydning. Paa Asatroens Tid lagdes maaske ved en Vielse en Hammer i Brudens Sköd,

ved Jordefærd har mulig en Gode holdt en Hammer i sin Haand, vi véd i Grunden slet intet derom.

Der findes kun en eneste Oplysning om at Nordboerne ved en Gebærde efterlignede Billedet af en Hammer. Den kristne Kong Haakon Adelstan bliver ved et Besøg hos Jarl Sigurd paa Lade nødsaget til at deltage i Asadyrkernes Blotgilde, han gör da Korsets Tegn over Bægeret. En hedensk Bonde bliver opmærksom derpaa og spørger, hvad denne Handling betyder. For at redde Kongen griber Sigurd ind og siger: »Kongen gör saa som alle de gör, der tror på egen Kraft og Styrke, de signer Bægeret til Thor. Han gjorde Hammer-Mærke derover, inden han drak» (Snorre, Haakon den Godes Saga k. 17, Flateyjarbók I, 56). Det er klart, at Sigurd Jarl her laver en Usandhed. Hverken ved dette Gilde eller noget andet Gilde høres der om, at et Bæger »signes» paa anden Maade end ved Ord, ikke ved nogen Gebærde. Som bekendt kræver en Usandhed mange Ord, og her maa Sigurd fortælle, at de, som tror paa egen Kraft, bruger ved en Gebærde at eftergøre Thors Hammer — hvad der i øvrigt, rent mimisk set, maa have været en vanskelig Sag. Og klart er det, at hvis virkelig en saadan Skik fandtes, har det været under Paavirkning af de Kristnes Brug.

Den første Opgave for min Undersøgelse er den at erfare, om der paa de svenske Runestene findes Tegn af religiöst Indhold; det bliver dog her nødvendigt tillige at medtage de paa danske Runestene fundne Mærker af denne Art.

Man kunde vente at finde en Hammer tegnet ved de tre danske Runeindskrifter, der nævner Thor — Stenene fra Glavendrup: Thur vie disse Runer; Virring: Thur vie denne Kuml; Sönder Kirkeby: Thor vie Runerne¹ — men dette er

¹ Wimmer, Runemindesmærker: Glavendrup, Øerne Nr. 8, Lis Jacobsen 80; Virring, Jylland Nr. 27, LJ. 27; S. Kirkeby, Øerne Nr. 16, LJ. 88.

ikke Tilfældet¹. Kristendommen blev i Danmark endelig indført og Hedenskabet forbudt ved Tiden 965, derfor maa sikkert disse Indskrifter være hugne før dette Tidspunkt. Naar Wimmer henfører de to sidstnævnte Stene til Slutningen af det 10de Aarhundrede og endog ser i Virring-Stenen en Protest mod Jelling-Stenens Billede af den korsfæstede Kristus, har han sikkert stolet for trygt paa den Tidfastning ved Hjælp af Sprogets Form og Runetegnenes Skikkelse, som han

Fig. 1. Læborg-Stenens øverste Del efter Wimmer II, S. 48.

hævder i sit Værk og som jævnlig har ført ham til for sene Tidspunkter. I dette Tilfælde drejer det sig alene om at lade en Indskrift rykke en Snes Aar tilbage eller frem i Tiden, og al Erfaring taler dog vist imod at tildele de nævnte to Faktorer en saa fintmærkende Vejledning. En Protest mod Kristendommen synes heller ikke at stemme med den stilfærdige Maade, hvorpaa Troskiftet foregik.

Kun til en eneste Indskrift fra Danmark er der knyttet et Hammertegn, som kunde tænkes at pege paa Asatroen, nemlig Læborg-Stenen (Malt Herred). Den, der ristede den, var den samme Tove af Ravns Æt, der var med at rejse Jellinge-Højen over Thyre Danebod, og Stenens Indskrift lyder: »Hrafnunge-Tove huggede disse Runer efter sin Dronning Thyre»; den indledes med og slutter med et Hammertegn. Kristendommen var paa den Tid

¹ Naar det modsatte siges (A. Bugge, Vesterlandenes Indflydelse paa Nordboernes Kultur 289), er dette altsaa urigtigt.

ikke indført i Danmark som Folkets Religion, Thyre siges af nogle Kilder ikke at have været døbt¹, saaledes at der er Mulighed for at Hamrene kunde vidne om hendes Tro; de tre andre Indskrifter, som omtaler Dronningen, giver dog intet Vink i saa Henseende². Imidlertid vil den følgende Fremstilling vise, hvor urigtigt det er at drage Slutninger af saadanne Tegn, tilmed anvendte som Ornament; et Troskifte forjog dem ikke. I Nordens Lande var det jo desuden ukendt, at man udryddede alt hvad der stammede fra de gamle Guder. Man forblev trofast ved de gamle Personnavne, som var sammensat med Odin, Thor eller Frö eller som paa anden Maade mindede om Asadyrkelse. Det er betegnende, at Adam af Bremen uden videre opfattede Navnet Odinkar, baaret af to af de ældste danske Kirkemænd, som Gud-kær (schol. 25). Der gik i Danmark tre eller fire hundrede Aar efter at Kristendommen var begyndt at prædikes, inden Befolkningen tænkte paa at antage bibelske eller udpræget kristne Navne, og i Sverige gik det paa samme Maade. Stednavne vedblev uforandret at minde om hedensk Gudsdyrkelse. Aldrig var der Tale om at omdøbe de fire Dage i Ugen, som erindrede om Ty, Odin, Thor og Frö; ingen forargedes over at Kristi Himmelfartsdag i de fleste af Nordens Lande kaldtes Hellig Thorsdag (som endnu i England Holy Thursday).

Netop paa samme Maade er det gaaet med de arvede religiøse Mærker; de tabte ikke deres Egenskab af at være skærmende og helligende Tegn. Vi har klare Vidnesbyrd derom paa de danske Runestene.

Paa den vestjydske Hanning-Sten (Jylland Nr. 63, LJ. 65), hvis Indskrift med stungne Runer afgjort stammer fra en sen

¹ P. E. Müller, Notæ uberioris ad Saxonem 289.

² Læborg, Jylland Nr. 6, LJ. 7, Bække Nr. 5, LJ. 6, Jellinge, Bd. I Nr. 1—2, LJ. 4—5. — Jfr. Steenstrup, Festskrift til Kr. Erslev 74 ff.

kristen Tid (o. 1100), staar ved dens Slutning en tydelig ristet Hammer; den udfylder en tom Plads og har et Kryds eller Kors over sig, et andet under sig. Paa Gårdstånga-Stenen III (Skaane Nr. 36, L.J. 132) findes et Tegn som et T, der af Wimmer opfattes som en meget kunstløs Fremstilling af en Thors Hammer. Jeg skal omtale dette Tegn senere, men Stenen er i hvert Fald ristet paa Knud den Stores Tid. Det samme Tegn, foruden et Kors, findes ved den latinske Indskrift paa Karlevi-Stenen paa Øland (Bd I, S. cxiv, L. J. 245); den er ristet over en dansk Hövding ved Tiden 1000.

Netop den samme Iagttagelse kan göres overfor andre religiöse Tegn. Et af de ældste af disse var Hagekorset (Svastika); fra hver af dets fire lige lange Arme udgaar paa ensartet Maade en lille Sidearm (stundom fra denne endnu en tredje Arm). Hagekorset er bleven anvendt af talrige ariske Folk, selv efter at de havde antaget Kristendommen¹. Paa 2 skaanske og 3 bornholmske Runestene finder vi Hagekorset ristet med stor Tydelighed i Midtpunktet (Korsskæringen) af et latinsk Kors², og den samme Anvendelse har det fundet paa flere Snese af de svenske Runestene³.

Det er gaaet paa samme Maade med det Kors, der bærer Tværarmen paa Toppen af sin Stamme og altsaa nærmest er formet som Bogstavet T, Tau; en Streg er fældet lodret ind paa en anden Stregs Midte. Tegnet kan icke være udgaaet fra Hammer-Figuren; det er rent geometrisk anlagt, med Streger af ensartet Tyndhed. Snarest har det vel Oprindelse fra det ægyptiske Kors (Antonius-Korset); paa sin Vandring ud over Europa har det sikkert ogsaa maattet tjene Thor og er

¹ L. Müller, Hagekorset 97 f.

² Skaane Nr. 7, L.J. 104, Nr. 42, L.J. 139. Bornholm Nr. 30, 36, 37, L.J. 171, 147, 178.

³ Om Hagekorset som Ornament i enkelte danske Kirker se Löffler, Danske Kirkebygninger 21 ff.

bleven forstaaet som hans Hammer. Ogsaa efter at Asadyrkerne havde antaget Kristendommen, er det vedblevet at være et helligt Tegn for dem. Vi kan finde Tegnet paa Brakteater¹; paa en Armring fra Vikingetiden er det indslaaet 9 Gange² — Nitallet var et hos Hedninger helligt Tal³. Vi træffer det paa Mønter fra de nordiske Riger i England¹ og på de danske Runestene, saaledes som det allerede er paavist (S. 48).

Vi kan endvidere gaa tilbage til et Tegn fra Folkeslagernes Urtid, de skaalformede Fordybninger. De findes i talrige Lande i Europa paa Klipper og Stene, og det er ganske umuligt at sige, hvilken Guddom de peger hen imod eller i hvis Tjeneste de oprindeligt stod. Men at det er hellige Tegn, kan der ikke være Tvivl om, saa lidt som om at de blev agtede som saadanne selv efter at den religiöse Tro og Kultus, som de skyldte deres Oprindelse, var ophørt. Lærerig er i denne Henseende Fuglie-Stenen I:

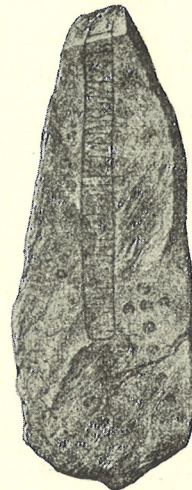

Fig. 2.

»Atte rejste Sten denne efter Thorsten« Fuglie-Stenen I, efter L. Jacobsen, Runemindesmærker Nr. 116. (Tiden 985—1000, Skaane Nr. 20, L.J. 116). Paa begge Sider af Indskrift-Baadet er der hugget en Del skaalformede Fordybninger; paa den ene Side af Baandet danner de et meget tydeligt latinsk Kors, saaledes som det allerede vil kunne ses paa det her givne mindre Billede af Stenen. Skaalene er anbragte omkring Indskriften og synes at være hugne samtidig med

¹ Atlas for nordisk Oldkyndighed Nr. 74, 135. Jfr ogsaa Smykket hos Gustafson, Norges Oldtid Fig 554.

² Worsaae, Danish arts, S. 78, Fig. 239.

³ Hoops, Realexikon, Neunzahl.

denne¹. — Et lignende Forhold synes Sönder Vissing-Stenen II at udvise. Langs Indskriften er hugget tæt opad Stenens Kant en lodret Række af Skaale; ved Rækkens ene Side er en enkelt Skaal anbragt, som vel har haft en nu afhugget Skaal paa sin anden Side, saa at en Korsform fremkom².

Endnu andre Tegn af mystisk eller religiöst Indhold — saaledes Fodsaal-Figuren og Triskele — vil kunne nævnes; det paa to skrævende Arme staaende Kors, altsaa som et græsk X, har vist Wimmer tydet rigtigt som Tegnet for Kristus. Med den fra Danmark vundne Erfaring gaar jeg nu over til de svenske Runestene.

Professor Sune Lindquist har i en indholdsrig, fortjenstfuld Afhandling³ søgt at belyse Kristendommens Indtrængen i Södermanland, idet han især stærkere end nogen Forgænger har benyttet Runeristningerne og især de religiøse Tegn, som han fandt paa Stenene.

Thor bliver i Sverige aldrig nævnt paa en egentlig Runesten, dog læses hans Navn i den berømte poetiske Indskrift paa Rök-Stenen (Østergötland). Thors Kamp med Midgaardsormen er derimod fremstillet paa Altuna-Stenen (Upland), hvor vi ser ham staa med Hammer i Haand. Det formenes, at hans Hammer som selvstændig Figur er ristet paa nogle svenske Runestene, saaledes paa to Stene fra Södermanland⁴. Den ene

¹ Bd. I S. cii; jfr. III S. 70. Wimmer antager, at Skaalene fandtes för Indskriften, som paa flere Runestene, og han har ingen Bemærkning om Korset.

² Jylland Nr. 15, LJ. 16.

³ Antikvarisk Tidskrift för Sverige XXII, Häfte 1, Den helige Eskils biskopsdöme (1917).

⁴ Som en tredje Sten er nævnt — allerede af Henry Petersen, Gude-dyrkelse 52 — en Runesten fra Grästorps (Vestergötland). Det maa være den, der omtales hos Sjögren, Sverige III 496, som rejst paa en Gravhøj i Tengene Sogn i Nærheden af Grästorps Station, men jeg har forgæves søgt i Litteraturen et Billede eller en nærmere Omtale af den.

af disse er Runestenen ved Stenkvista Kirke (Figur 3). Her hænger fra Toppen af Baandslyngningen »en Hammer» ned mod Stenens Midte.

Man bör imidlertid være opmærksom paa følgende. De Figurer eller Genstande, der giver en korrekt og uomtvistelig Fremstilling af en Hammer, kan undtagelsesvis lade Skaftets Ende rage frem over Hammerhovedet (Nr. 24 i efterfølgende Liste), men de tegner i øvrigt altid Hovedet ikke som en Rektangel, men lader dets Overside faa en Forhøjning eller en Trekant, saaledes som Smedehammerne virkelig har været formede i hin Tid¹, eller som en Angivelse af Skaft-hovedet og dets Plads. Dette er en ufravigelig Regel², saaledes som den følgende Fortegnelse over Hammer-Billeder, fremstillede paa Runestene eller ved Smykke-Genstande, vil kunne godtgøre.

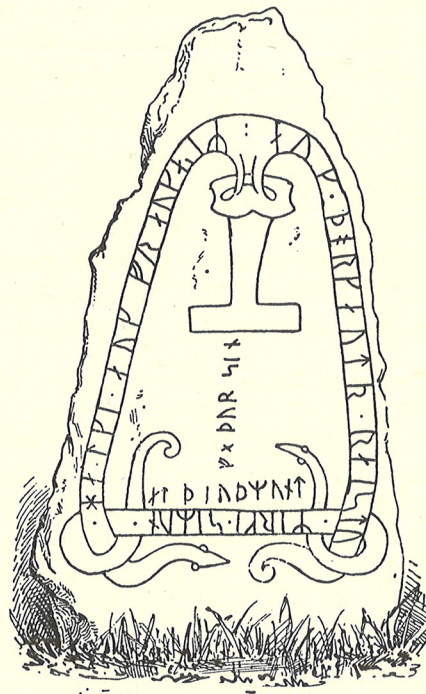

Fig. 3. Stenkvista-Stenen efter Antikv. Tidskr. XXII, S. 128.

¹ Se Billedet af den af Hildebrand fremdragne Jernhammer, Månadsblad 1872, S. 51, Fig. 23.

² Mest afvigende er Hamren Nr. 24, der kommer nærmest ved en Rektangel, men hvis Overside og Underside er svagt buede indad.

- 1, 2. Læborg-Stenen. Wimmer, Jylland Nr. 6, LJ. 7.
3. Hanning-Stenen. Jylland Nr. 63, LJ. 65.
4. Hammer i Smeden Regins Værksted. Ramsundsberget, Södermanland. Sveriges Historia I. 288. Letterst. Nord. Tidskr. 1903 S. 206.
5. Hamren i Thors Haand. Altuna-Stenen. Upplands Fornm. Förenings Tidskrift. IX (1924) 341.
6. Hammer, Sölv, Mandemark, Möen. Aarb. f. n. Oldk. 1876, 125, Fig. 9. S. Müller, Ordning af Oldsager 657, Vor Oldtid 668.
7. Hammer ved Halskæde, Sölv, Sejrö. Worsaae, Danish arts 199. Blinkenberg, Tordenvaabnet 61, Fig. 21, jfr. 73.
8. Smykke fra Amrum, Jern. Mestorf, Vorgesch. Alterthümer aus Schleswig-Holstein, Fig. 735.
9. Hammer, Sölv, Skaane. Månadsblad 1895, 102 Fig. 82.
10. Hammer, Sölv, ved en Ring for en Barnearm. Sandby, Torna Herred, Skaane. Månadsblad 1882 S. 103 Fig. 39.
- 11, 12. Hamre, Sölv, Skaane. Månadsblad 1872 S. 52 Fig. 25—26.
13. Hammer, Sölv, Halland. Mbl. 1872 S. 52 Fig. 27.
14. Hammer, Sölv, Knudsker, Bornholm. Nord. Konversationslexikon, Billedtillæget Pl. XI Fig. 10.
- 15, 16. Hammer, Sölv, Römersdal, Bornholm. Vedel, Bornholms Oldtidsminder S. 192 Fig. 390—91.
- 17—20. Expl. af Sölv eller andet Metal paa Nationalmuseet i København.
21. Hammer, Sölv, Erikstorp, Østergötland. Sveriges Historia I 277, Fig. 276. Montelius, Temps préhist. 297 Fig. 413. Månadsblad 1895, 107 Fig. 89. A. Bugge, Vesterl. Indflydelse 290.
22. Hammer, Jern, ved Halsring, Södermanland. Antikv. Tidskr. XXII, 115 Fig. 60.
23. Hammer ved Kæde, Sölv, Øland. Månadsblad 1872 S. 52 f. Fig. 28—29.
24. Hammer, Sölv, Upland. Sveriges Historia I 277 Fig. 275, Montelius, Temps préhist. 297 Fig. 412, A. Bugge, Vesterl. Indfl. 290, Månadsblad 1872 S. 52 Fig. 24.

At de her anførte Figurer eller Genstande forestiller Hamre, er ganske utvivlsomt, og enkelte andre findes, men naar Betegnelsen Hammer er fæstet ved meget andet, skyldes det kun Gisning, og disse bør i denne Sammenhæng lades ude af Betragtning.

Ved nu at efterse »Hamren» paa Stenkvista-Stenen vil man finde, at denne er tegnet med lige Linier som en Rektangel og savner den karakteristiske Forhøjning eller Trekant paa Oversiden. Den har altsaa Form som et T, Tau, eller som Antonius-Korset. Men ogsaa et andet Forhold gör det langt sandsynligere, at Figuren er et Kors. De foran angivne Hammer-Figurer viser os, at Hamren enten har et Skaft af ensartet Bredde (Nr. 1—6, 8, 24), eller at dette er bredest nærmest ved Hovedet (Nr. 7, 9—23), og derefter har en aftagende Tykkelse. Derimod viser Billedet paa Stenkvista-Stenen os netop det modsatte Forhold, at ved Hovedet er Skaftet smallest, og derpaa voxer det i Bredde, hvad der er det gennemgaaende Træk for mange hundrede Kors paa de svenske Runestene.

Stenens Indskrift giver os intet Vink om den hidrører fra Asadyrkere eller Kristne (»Helge og Fröger og Thorgöt rejste Mærke . . .»), men vor Formodning om at den var rejst over en Kristen, bestyrkes ved et andet Forhold. Man vil paa Stenen se, at en Række af Runer, for hvilke der var god Plads paa Stenens Fod, løber op mod »Hamrens» Midte ligesom for at danne den nederste Stamme af et latinsk Kors. Uvilkaarligt faar man derfor det Indtryk, at Stenen er korsmærket. For de Samtidige maatte Forestillingen om et Kors være end mere levende, da de jo fra Snese af Runestene vidste, hvordan Runeindskriften kunde løbe op ad Korsets Stamme til Korsskæringen eller til Stammens Top¹. Den Mening er

¹ Se til Ex. Dybeck, Runurkunder, Svo, Nr. 10, 40, 41, 56; Folio I Nr.

jo fremsat, at Ristningerne oprindeligt var farvelagte, i saa Fald har Korsformen end stærkere gjort sig gældende. Men har Risteren villet »protestere» mod Kristendommen har han været saa lidet heldig, at han netop har frembragt et modsat Indtryk.

En anden Ristning, der skal vidne om Hedenskab, findes paa Stenen fra Åby, Västermo Sogn (Södermanland). Den har saa for vidt en enestaaende Fremstilling som »Hamren»

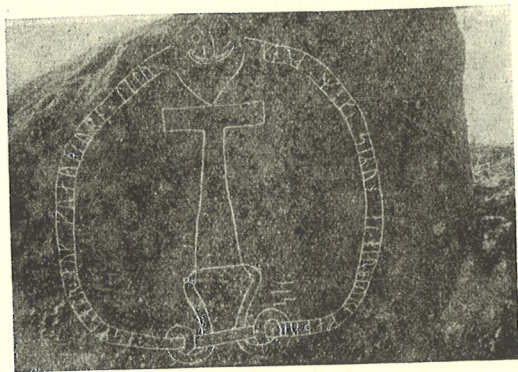

Fig. 4. Åby-Stenen efter Antikv. Tidsskr. XXII S. 128.

her danner Stenens Hovedfigur. Men er det en Hammer? Dens Hoved er atter her tegnet med lige Streger i rektangulær Form; dens tykke Skaft udvider sig nedad til saa stærkt, at det nærmer sig til at faa en Bredde som Hovedet, hvad der gør Redskabet lidet hammermæssigt, medens den skraat udløbende Fod netop er et almindeligt Kendemærke ved Korsene. Paa Hovedets Midte staar en Trekant paa sin ene Spids, hvorved der fremkommer en fuldkommen Korsform; dette maatte paatrænge sig Datidens Beskuere saa meget stærkere, som det kendtes fra Hundreder af Stene, at et Kors dannedes af fire Trekanter, der vendte en Spids mod et fælles Midtpunkt (Andreaskorset, Dannebrogordenens Korsform). Paa Åbystenen ses der endvidere oven over Trekanten

35, 42, 80, 266; II Nr. 118, 130, 155, 198. Smlgn. de danske Runestene, Bornholm, Klemensker II Nr. 6, LJ. 147, Ny Larsker II Nr. 28, LJ. 169.

et Menneskehoved. Hvis man dermed sammenligner Ristningen paa en Runesten fra Kolunda (Stenkvista Sogn), finder man denne prydet med et Andreaskors, over hvis øverste Trekant et Menneskehoved er tegnet. De to Stene er formentlig ristede af den samme Mester — dette antager i alt Fald Lindquist (S. 127, 131). Saaledes synes ikke blot den hele Tegning paa Åby-Stenen, men de enkelte Dele af den at pege hen paa, at Stenen er rejst over en Kristen.

I det Hele forekommer det mig betænkeligt, naar disse Hundreder af Runestene, hvorom det her kan være Tale, aldrig i deres Indskrifter indeholder en direkte Udtalelse om Hedenskab, da at ville finde Tegn paa saadant i de Mærker og Billeder, der lige saa vel kan udlægges paa anden Maade¹.

De religiøse Tilstande i Landene ved Mälaren søges imidlertid ikke blot belyste ved disse Iagttagelser over »Hamre» paa Runestenene; Lindquist har i Undersøgelsen inddraget de Mærker og Billeder, som man har truffet paa de her fundne Smykker og andre Genstande. Hans Slutningsrække er, om jeg forstaar den ret, følgende.

I Vikingetidens Aarhundreder bar Svearne paa deres Klædedragt religiøse Tegn (S. 115, 121), hvad der i den forudgaaende Tid ikke havde været Tilfældet. Vi ser dem saaledes nu anvende en Miniatur-Hammer, fæstet til en Halsring eller en Kæde. I denne Tidsalder kan man, om end kun sparsomt, finde et Kors anvendt paa samme Maade, altsaa vel af döbte Svenske. Senere hen, saaledes især i det 11te Aarh., var det i Mälardalen ganske almindelig Skik at bære Thorshamre som Hængesmykker (S. 121). Man maa derfor antage, at ogsaa

¹ Naar Sune Lindquist ogsaa vil drage Slutninger om Trosbekendelse af de Navne, som Mænd og Kvinder bar (S. 134 f.), forekommer denne Vej mig ganske ufarbar (jfr. foran S. 47). Lindquist nævner selv en Gravskrift over en Kristen (»Gud hjælpe Aanderne!«), rejst af Brödrene Thorgils, Asgöt, Thorgöt.

Korset har været almindelig anvendt paa samme Maade. Det maa skyldes tilfældige Forhold, naar dette ikke kan paavises ad arkæologisk Vej; saaledes fordi Jern-Hamre ved den Baalfærd, som overgik Liget, fik en Patina, der gjorde dem mere modstandsdygtige end de ved de ubrændte Lig mulig nedlagte Jern-Kors; i Grave af denne Art findes derimod Sölv-Smykker bevarede. Asadyrkerne har altsaa villet hævde sig overfor det i disse Egne stadig voksende Tal af Kristne, og de har baaret Hammer-Tegnet som Protest.

Allerede mod de Udgangspunkter, hvorfra disse Slutninger drages, kan der formentlig göres Indvendinger. Vi tör ikke paa Forhaand gaa ud fra, at en Kristen maa være jordet i den Grav, der rummer et ubrændt Lig, og at omvendt de i en Grav fundne brændte Ben vidner om, at vi har truffet en Asadyrkers Hvilested. Selv om en ændret Gravskik blev den endelige Følge af at Folket antog Kristendommen, véd vi jo intet om, i hvilket Omfang Gravlægning blev prædiket eller krævet i disse Missionstider, saa lidt som vi har Kundskab om, i hvilken Udstrækning ogsaa Asadyrkerne havde for Skik at lægge Liget ubrændt i Jorden. Det viser sig da ogsaa (Lindquist S. 115, 117, 119 f.), at der paa Björkö er i en Gravkiste fundet Thorshamre, og at der i Nerike ved Örebro i en Grav med brændte Ben laa et Jernkors, baaret som Smykke.

Som sikker Kendsgerning staar alene fast, at det i Sverige som i hele Norden i det 9—11te Aarh. var en almindelig Skik at bære Thors Hammer, og at den netop især var i Brug paa den Tid, da Kristendommen var i Færd med helt at trænge igennem hos de nordiske Folk eller allerede var erkendt som Folkets gældende Religion¹. Hamren har ikke

¹ H. Petersen, Gudedyrkelse 112, Sophus Müller, Vor Oldtid 678: »Thors-hamre . . et Emblem . . som alene forekommer i de Sölvfund, der tidligst kunne henføres til d. 10. Aarhs. sidste Halvdel».

været opfattet som Tegn paa en bestemt religiös Bekendelse, men man har ikke villet opgive sin Overbevisning om at den var et helligt og skærmende Mærke (altsaa en Amulet). Vi staar jo overfor en Tid, om hvilken Wimmer har brugt det rigtige Udtryk: »Brydningen mellem, eller rettere Sammensmeltningen af den gamle og den nye Tro» (Bd III, 35).

Hvor urigtigt det vil være i Hammertegnet og dets sildige Anvendelse at se en Protest mod Kristendommen — ogsaa Wimmer var jo inde paa denne Tanke — vil kunne belyses ved hvad der hændte Asaguderne paa et andet Omraade¹. I de islandske Skjaldes Poesi ansaas »Omskrivninger» for en uundværlig Bestanddel, og i disse »Kendinger» havde de hedenske Myter i høj Grad gjort Tjeneste. Efter at Kristendommen var kommet til Nordens Folk, havde Skjaldene Vanskelighed ved at give Slip paa det hedenske Stof; man mærker dog, at de blev forsigtigere i at benytte Asalæren, og i Löbet af det 11te Aarh. lader de den helt forsvinde af Kendingerne. Men efter 1100 mylrer Kendinger af hedensk Art frem paany, under Paavirkning af Forbillederne i den gamle Digtning. Det opfattes som ganske uskyldigt og som hørende til i den mytologiske Æstetik, saa at Kendinger af den Art endog kan forekomme i Digte af kristelig-religiöst Indhold. De var overgaaet til at blive et neutralt Stof — og samme Skæbne havde Hamren haft i tidligere Aarhundreder.

Myterne fra den hedenske Fortid blev allerede tidligt opfattede som uskyldige Sagn, hvis Indhold kunde anvendes symbolsk eller som Exempler paa hvad der i denne brogede Verden ogsaa kunde hændes Kristne. Derfor er vi henviste til, naar vi vil se Billed-Fremstillinger af de hedenske Myter,

¹ R. Keyser, Efterladte Skrifter I 63, Kahle, Arkiv f. n. Filol. XVII 5 ff., Paasche, Kristendom og Kvad 88, Erik Noreen, Uppsala Univ. Årsskrift 1921, 44; 1922, 29 f.

saa godt som udelukkende at søge dem paa Kors og Gravminder over Kristne, hugne af kristne Mestres, eller paa Udskaaringer fra en kristen Tid. Thors Kamp med Midgaardsermen er fremstillet paa Stenen i Altuna, o. 1050¹, paa Ramsundsberget fortæller en hel Billedrække om Sigurd Favneshane og hans Bedrifter. Ristningen skyldes en Kristen, ligesom da ogsaa andre Billeder om det samme Sagn stammer fra kristen Tid².

I øvrigt maa Bestemmelsen af mange af de foran omtalte Smaa-Genstande som Hamre fremkalde Kritik. Flere Arkæologer bruger da ogsaa den forsigtige Betegnelse: hammerformede. Nogle af Figurerne kan med lige saa stor Ret kaldes Antonius-Kors, Tau-Kors. De i Norge fundne, til en Ring fæstede 9 Figurer betegnedes oprindeligt som korsformede (Bergens Museums Aarbog 1903 Nr. 3 S. 28 Figur 7), men er senere kaldt »Thorshamre» (Gustafson, Norges Oldtid Figur 525). En Figur paa en i Vela (Norge) fundet Armringskilders som, i sködeslös Udförelse, »4 Hammerbilleder sammenstillede til et Kors» (Blinkenberg, Tordenvaabenet 73), men disse uregelmæssige Firkanter kan dog vist ikke kaldes Hamre (Aarsberetning fra Foren. til norske Fortidsm. Bevaring 1885 Pl. 3 Fig. 18 a). Den sködesløse Ubestemthed, som er betegnende for flere af disse Genstande, taler ogsaa for at de ikke var Udtryk for nogen religiös Bekendelse. Enkelte af Smaa-genstandene kunde se ud som Øreskeer, Neglerensere, og mon ikke, hvor saa mange (9, 12) er knippede sammen ved en Ring, deres Klang eller Lydværdi har haft Betydning, altsaa som ved en Bjælde eller Rangle.

¹ Upplands Fornminnesförenings Tidskrift IX (1924) 339 ff. Professor Otto v. Friesens saa snilde Tolkning giver mig dog Anledning til at bemærke følgende. Stenen er rejst over Holmfast og hans Søn Arnfast, der begge »brunnu», hvad der vel maa oversættes ved: omkom ved Ildebrand. Hverken dette Ord, ikke heller Indskriftens andre Udtryk eller Billedet giver Antydning af, at en saadan Voldsakt som Indebrændning skulde have fundet Sted, eller af de Fölelsær, som en saadan Handling maatte fremkalde. Ikke heller kan jeg finde nogen Grund til at formode, at Runeristerne eller de to omkomne ikke skulde være kristne.

² Henrik Schück, Sigurdsristningar, i Letterst. Nordisk Tidsskr. 1903, 193 ff.

I øvrigt henvises til Fortegnelsen i Stykket »Thorshamre fra Vikingetiden» hos Blinkenberg, l. c. 72 ff.

Paa Döbefonten i Gjettrup Kirke (Thy) er fremstillet — foruden nogle Kors og andre Figurer — to Hamre, men sikkert uden religiös Betydning og kun som Smedeværktøj, da ogsaa 4 hængende Tænger eller Pincetter ses (Afbildning hos Löffler, Danmarks Kirkebygninger S. 22 Fig. 20), smlgn. de fire hængende Pincetter i et Fund fra Sigtuna (Fornvännen 1928 S. 96).

En Udrensning bör sikkert ogsaa foregaa paa et andet Omraade, nemlig overfor Figurerne paa de af nordiske Fyrster i England og Ærkebispens i York prægede Mønter. Det siges, at man paa dem træffer »Thors Hammer stillet ved Siden af Apostlen Peters hellige Navn», »Odins Ravn ved Siden af Kristi Kors», »Sværdet, Kongemagtens Symbol, og Asatroens Sindbillede, Thors Hammer» (Alex. Bugge, Vesterlandenes Indflydelse 273 ff., Norges Historie I 2, 179). Med hvor megen Grundighed og Skarpsyn end Al. Bugge har behandlet dette Stof, forekommer dets Tolkning mig at maatte vække mange Tvivl. Saaledes er det allerede et Spørgsmaal, om Hamren virkelig var et Symbol for Asatroen i Lighed med Korset hos de Kristne. Mønterne er prægede af kristne Konger eller af Fyrster, som maatte stille sig venligt til Kristendommen, og de har Forbilleder i Mønter fra kristne Riger, man maa derfor paa Forhaand være utilbøjelig til at se Hedenskab i disse utydelige Smaafigurer.

De Tegn af forskelligt Udseende, der bliver tolket som Hamre, bör snarest tydes paa anden Maade, til Ex. som et Tau-Kors, en Bygning (smlgn. Mønter fra Frankrig), et Pallium. Mulighederne for en saadan Forstaaelse er allerede fremsat af andre, se saaledes hos C. F. Keary, Catalogue of english coins I, Noter til Nr. 1113, 1114, 1116, 1119, 1122; smlgn. ogsaa de af Jon. Rashley i Numism. Chronicle, New Ser. IX, offentliggjorte Mønter, særlig Pl. 2.

Mønternes Sværd kunde vel stundom være St. Peters, tilmed da Apostlens Navn findes paa flere af Mønterne (Se Petr mo) og da disse mulig skulde anvendes som Peterspenge. Fuglen, der findes paa en Mønt, som man tillægger Olaf Kvaran, behöver

vel ikke at være Odins Ravn, men kan tolkes som Biblens Due eller som den romerske Ørn. I deres Helhed har disse Mønter ved deres Indskrifter, deres Kors og andre Figurer et saa afgjort kirkeligt og kristent Præg, at der maatte fordres stærke Beviser for at hedenske Tegn skulde være medtagne.

Skönt jeg i min Undersøgelse saaledes har vendt min Kritik mod flere Enkeltheder i Professor Lindquists Undersøgelse, vil det ses, at mit Resultat netop kun har bestyrket den Hovedsætning, som hans indgaaende Studier var naaet til, nemlig at Kristendommen i Midten af det 11te Aarh. var almindelig udbredt og grundfæstet i Egne ved Mälaren, særlig i Södermanland. Jeg har blot søgt at fjerne de Vidnesbyrd om endnu bestaaende Hedenskab, som han mente at finde.

Det vil vel siges, at en saadan Fastholden ved de fra en forladt Religion arvede Tegn som den, hvorfor der foran er redegjort og som særlig har vist sig ved Nordboernes Overgang til Kristendommen, er et Vidnesbyrd om, i hvilken Grad Overtro endnu var raadende i den ældre Kristendom.

Det er imidlertid fuldstændig urigtigt at opfatte Overtro udelukkende som fortsat, bestaaende Hedenskab. Der har i vort Aarhundrede været en urimelig Higen efter at finde hedenske Levninger i den katolske Middelalder eller i de religiøse Forestillinger, der var raadende i en endnu senere Tid. Saa stærkt er de formentlige Vidnesbyrd om Hedenskab blevne draget frem, at man næsten fik Indtryk af, at Kristendommen, i alt Fald hos Almuen, kun var en tynd Hinde over gammelt Hedenskab. Og dog kan jo selv i vor Tid den inderligt og fuldt troende Kristen holde fast ved overtroiske Forestillinger. Han erkender, at alt ligger i Guds Haand, og dog begynder han nödig et alvorligere Foretagende om Mandagen, han slaar en Hestesko paa sin Dörtærskel, han undgaar Værelset Nr. 13 eller at dække for 13 Personer. I Butikken

spytter han om Morgenen paa den först modtagne Mönt og siger: »dette er Handseld» (jeg har truffet det her i Köbenhavn), netop som i Middelalderen Jægere og Fiskere udtalte Ord, der stod »midt imellem en Trylleformular og en Bön»¹. Desuden havde man Forvisning om at Gud havde nedlagt skjulte Kræfter i Naturen, man søgte til hellige Kilder og vidste kun ikke, at det var Svovl, Jern eller Radium, der bragte Lægemidlet; selv et Navn som »Hellig Thors Kilde» (Smaaland) bragte ikke Forvirring i deres Forstaaelse af, fra hvem Helbredelsen udgik. Derimod forstod man, at Tillid til at Lægedom fandtes, havde afgørende Betydning for Helbredelsen, og at bestemte Tidspunkter eller Omgivelser gav Sind og Sandser Modtagelighed. En halvt ubevidst Erfaring og en stærk Tro paa Guds mange Veje førte til, at man gav sig allehaande Mystik i Vold, uden derved at svigte Kirkens Lære. Kirken havde desuden ved idelig at betone Kamp mod Djævelen og mod Mörkets skjulte Magter været med til at fremkalde og bestyrke Troen paa Besværgelser og Tryllemidler.

¹ Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands (3, 4 Aufl.) IV, 72 f. — Fr. Paasche, Kristendom og Kvad 2: »dog bliver det altid et Spørgsmaal, hvor langt Overtroen er Troens Fjende».